

Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu Ülikool

Dialog privaatse ja avaliku elu vahel

Inimese ja keskkonna suhete peegeldus pärimuses

Elektrooniline konverents
Täienduskoolituskursus

**18.02. – 18.05. 2002
Tartu 2002**

Tiiu Jaago, Mare Kõiva (koost.)
Lehti Pilt, Liisa Vesik (e-konverents)
Kairika Kärсна, Kristi Salve (tõlketoimetajad)
Andres Kuperjanov (küljendus)

Trükise valmimine on seotud Eesti Teadusfondi grantidega nr 3576 ja 5117.
E-konverents ja täienduskoolitus on seotud sihtfinantseeritavate teadusteemadega “Argikultuuri protsessid ajaloolises ja kaasaegses perspektiivis” TFLAJ0531 ning “Eesti ja sugulasrahvaste folkloor: zanrid, struktuur, tüpoloogia, historiograafia” 0050332s98.

ISBN 9985-867-12-2

© Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu Ülikool
autorid

Sisukord

Tööjuhend	5
1. teema. Inimene ja koduloom 13.03.2002.	7
Marika Mikkor (Tartu). Minu merisigade elust	9
Henni Ilomäki (Helsingi). Loomad rahva meeles ja rahvaluule keeles	13
2. teema. Inimene ja emotsioonid 20.03.2002.	19
Emmanuel Habimana & Line Massé (Kanada). Kadeduse avaldumise vormid ja isiksusehäired	21
Ene Vainik (Tallinn). “Kuumaverelised” eestlased. Eestlaste rahvalikust emotsioonikategooriast	29
3. teema. Ränne ja lootused 27.03.2002.	43
Aivar Jürgenson (Tallinn). Siber – metsik ja kodune. Siberi-eestlaste loodustunnetusest	45
Brigitte Bönisch-Brednich (Göttingen-Wellington). Migratsioon ja jutustus	57
4. teema. Sillad inimeste ja maailmade vahel 10.04.2002.	64
Maili Vabrit (Tartu). Sünnipäev – endale ja teistele, korduv ja kordumatu	66
Argo Moor (Tartu). Surmateadlikkus: kas juhitud protsess või tarumeeriv kogemus?	74
5. teema. Inimene ja kodu 17.04.2002.	86
Tiiu Jaago (Tartu). Kodu mõiste muutumisi 20. sajandil	88
Liina Rootalu (Peterburi). Peterburi eestlaste mõtteid kodust	99

4. teema

Sillad inimeste ja maailmade vahel

Ants nägi, et kuningatütar teda vahtis aknast, kui ta sõidab; ta ei tahtnud seda ja ütles: "Oh sarv, oh sarv, tee, et sel kuningatütrel aasta pärast üks ajaviide oleks!" Saab aasta mööda ja kuningatütrel sünnib poeglaps.

Praegu on üsna loomulik, et suurimad kodused tähtpäevad on sünnipäevad ja jõulud. Kui jõulude pühitsemine on väga vana komme, siis sünnipäevade pidamine mitte eriti.

Sünnipäevade teema kohta mul suurt vist lisada pole. Peab meenutama, aga mingeid kindlaid traditsioone mulle ei meenu. Veidi nagu neid märgiti. Tehti kooki ja ka kaarte kingiti. Juubeleid küll tähistati. Meenub isa 50 a [sündinud 1882] sünnipäev, kuhu terve suguselts oli kokku tulnud. Ka ema 50. [sündinud 1890] sünnipäev märgiti Järve küla Perenaiste Seltsi poolt emale kohviserviisi kinkimise ja peoga. Koolis – s.o keskkoolis ja tehnikumis – neid ei märgitud. Kuidas peale sõda töökohtades sünnipäevi tähistati, on omaette lugu (Virumaal 1921. aastal sündinud mees).

Näib, et sünnipäev ei ole mitte ainult aasta möödumist tähistav sündmus, see on ka sild inimest ümbritsevate erinevate keskkondade vahel: kodu ja lasteaed; kodu ja kool, kodu ja töökoht; oma pere ja teised ...

Sünnipäev on "sillaks" ka inimese enda ja teiste vahel, mis näitab, et sünnipäeva pidamine kuulub isiksusekesksesse maailma.

Juubelid ja matused on need, kus suguvõsa, lähedased ja sõbrad kokku saavad.

Maili Vabrit. Sünnipäev – endale ja teistele, korduv ja kordumatu

Argo Moor. Surmateadlikkus: kas juhitud protsess või traumeeriv kogemus?

Sünnipäev – endale ja teistele, korduv ja kordumatu

Maili Vabrit

Sünnipäeva tähistamine on linnastuva ühiskonna indiviidikeskne nähtus. 20. sajandi alguses peeti Eestis sünnipäevi sakste juures ja linnaperedes või nendes maa- kodudes, kus keegi teenis mõisas. Taluperedes sel ajal sünnipäevi üldiselt ei peetud, küll aga mõningaid nimepäevi. 1930. aastatel hakati sünnipäevi juba laiemalt tähistama, kuid nende pühitsemise komme juurdus alles pärast Teist maailmasõda. Et sünnipäeva tähistamine on suhteliselt uus nähtus, on see teema seniajani folkloristikas põhjalikult käsitlemata.

Antud uurimuses on tõstatatud küsimus, millist huvi võiks sünnipäevateema pakkuda folkloristile. On ilmne, et sünnipäeval on kalendritähtpäevale omane atribuutika: see on seotud kindla kuupäevaga, inimestel on kindlad rollid, valmistatakse päevakohaseid sööke jm. Sünnipäevad kuuluvad pererituaalide hulka, nende kaudu levib folkloor. Käesoleva artikli aluseks on sünnipäevameenutused, keskendutud on järgmistele teemadele:

- sünnipäeva pühitsemise tähendus sünnipäevalapsele;
- pere ja sünnipäevalapse osa sünnipäevapeo korraldamisel;
- sünnipäevapeo etapid ja elemendid;
- sünnipäevapidude erinevus.

Küsitlusele vastanud vanemate ja nooremate küsitletute meenutusi kõrvutades tulevad ilmsiks ka sünnipäeva tähistamise erinevused vanuserühmiti ja lähiminevikus aset leidnud muutused sünnipäevapidude korraldamisel.

Allikmaterjalidest moodustavad ühe osa 2001. aasta suvel ja sügisel autori lindistatud sünnipäevateemalised suunatud vestlused ja meenutused, teise osa käest kätte jaotatud ning e-maili teel saadetud sünnipäevateemalise küsimustiku vastused. Küsimustikus on arvesse võetud ka kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi 2001. aasta sünnipäevateemalist küsitluskava. Kolmanda osa allikmaterjalist kogus autor osalusvaatluse teel. Informantide valikul peeti silmas, et valimisse satuksid võimalikult erinevad inimesed. Vaatlusalusesse rühma kuulub umbes 50 meest ja naist vanuses 18–80 aastat. Kõik nad on eestlased ning nende seas on nii maa- kui ka linnaelanikke. Kogutud on meenutusi ja tähelepanekuid enda, oma pereliikmete, sugulaste ja sõprade sünnipäevadest. Käesolevas kirjutises on keskendutud peresünnipäevadele. Kogutu võimaldab käsitleda terve pere, nii täiskasvanute kui ka laste sünnipäevi, konkreetsele vanuserühmale keskendumata.

Kirjeldatud sünnipäevade detailid on üsna varieeruvad. Ometi tulevad neist üksikasjadest ilmsiks seaduspärad, millele toetudes on liigendatud järgnev käsitlus.

Et materjal on seni autori valduses ja arhiivi andmiseks korrastamata on märgitud vaid vastanu vanus ja sugu.

SÜNNIPÄEVATUNNE

Sünnipäevaga märgitakse inimese sündimise aastapäeva, seepärast on kõnealune päev iseäranis oluline just sünnipäevalapsele endale. Käsitletavast allikmaterjalist tuli selgelt esile arusaam sünnipäevast kui päevast, mil eeldatakse sünnipäevalapsele tavalisest suurema tähelepanu osutamist. Inimesel peab olema võimalus tunda end kord aastas teistest tähtsamana ja tähelepanu keskmes olevana. Seega võib sünnipäeva tähistamine tuua esile uued ajutised suhted pere vm rühma raames, kus sünnipäevalapsele lubatakse päeva kuninganna või kuninga roll (vt ka Brunvand 1996: 86; 1998: 409).

Sünnipäevalapse ja tema lähikondlaste suhet kõnealusel tähtpäeval vaadeldakse nn sünnipäevatunde kaudu. Viimane tähendas paljudele küsitletuist eelkõige just ootuste täitumist lähedaste inimeste tähelepanuavalduste ja õnnesoovide vormis. Seega on perel jt sünnipäevalapse lähedastel sünnipäeva tähistamisel oluline roll. Just see, et sünnipäevalaps tunneb, et tema ning päev, mil ta sündis, on tema lähikondlastele tähtis, teebki sünnipäevast sünnipäeva. Seejuures on tähtsaim lihtne meelespidamine, mille kõrval sünnipäevapeo korraldamine võib jääda teisejärguliseks.

Kõige olulisem on lähedaste tähelepanu – hommikused õnnesoovid ja lilled on ainuke etapp, mis sünnipäevatunde loomiseks vaja on (18-aastane naine).

[Sünnipäevast teeb sünnipäeva see,] *kui juba hommikul hakkavad lähedased kuidagi reageerima: äratavad laulu ja kingituste, lillede ja tordiga. Minu jaoks on just see sissejuhatus kõige olulisem, see teeb terveks päevaks sooja tunde, ka siis, kui õhtu poole pole aega midagi korraldada. Iga kord pole lihtsalt võimalik. Vahel teen peo, vahel mitte (22-aastane naine).*

Pere ja teiste lähedaste juuresviibimise ning nende tähelepanu olulisusest sünnipäevalapsele kõnelevad ka vastanute sünnipäevameenutused neile enim meelde jäänud sünnipäevadest. Seejuures jagunevad meenutused sünnipäevadest üldjoontes kaheks. Esimese osa neist moodustavad mälestused, kus kirjeldatakse positiivse varjundiga tundeid, sündmusi, lõhnu, maitseid jm. Sageli mainitakse nendes meenutustes lähedasi inimesi, kellega on seotud teatud emotsioonid ja sündmused. Sellised meenutused võivad olla pärit lapsepõlvest, mil kogu pere oli sünnipäeval koos ja teistest ajutiselt kõrgem positsioon koos kaasnevate privileegidega tundus sünnipäevalapsele eriti oluline.

*Läbi une kuulsin sünnipäevahommikul, et mootorratas põrises – isa läks poodi häid asju tooma. Kased olid voodi otstes. Alati tõi isa kingituseks Komeedi kommi ja vorsti. Küll oli mõnus ebaviisakalt vorsti mugida! Kommid peitsin kappi ära hästi sügavale ja käisin salaja võtmas, teistele ei andnud [majas oli palju lapsi]. [- - -] *Ema tuli sünnipäeva ajal ka maale [vanemad elasid lahus] ja ärkasin selle peale, et ema pani mulle suure kimbu pojenge voodisse rinna peale, lõhn oli kohutavalt hea – nüüd on pojengid mu lemmiklilled (46-aastane naine).**

Teise rühma meeldejäävamaid sünnipäevi moodustavad negatiivse varjundiga mälestused. Need on meenutused sünnipäevadest, kus ei saadud lähedaste inimeste hoolitsuse osaliseks ega kogetud eelkirjeldatud sünnipäevatunnet, kuigi seda väga sooviti. Sedalaadi mälestuste hulka kuuluvad meenutused sellest, kuidas nähti suurt vaeva ettevalmistustega, aga külalised ei tulnud, või sünnipäevadest, mida ei olnud võimalik pidada, ning sünnipäevapidudest, mis mõne konkreetse seiga tõttu jätsid halva varjundiga mälestuse.

Minu 15. sünnipäev ja ema 45. sünnipäev [ühel päeval sündinud] unustati ära. Olime kohutavalt vaeva näinud ja kedagi ei tulnud, üksildased sünnipäevad olid (46-aastane naine).

Tegelikult on mul meeles minu kahekümnes sünnipäev, kui ma sõjaväes olin. See on kõige rohkem meeles, aga see on ka täiesti ebatüüpiline, sellepärast et ma olin vahtkonnas sellel päeval ja see oli üks kõige kurvemaid päevi mu elus. No proovi ise, kui sa saad kakskümmend ja sellel päeval pead sa siis posti otsas seisma päev otsa (35-aastane mees).

Ühelt poolt loob sünnipäevalaps endale kujutluspildi ideaalsest sünnipäevast, kus ta ise on nagu kuningas, teisalt aga toimivad reaalselt aset leidvad sündmused ning suhted pere jt lähedastega, mis ei pruugi vastata sünnipäevalapse ootustele. Ootuste ja tegelikkuse vahekord hakkab mõjutama sünnipäevatunnet. On ilmne, et peamiseks tagantlökkavaks jõuks on seejuures sünnipäevalapse eelteadmine, et see on just tema ainulaadne eksistents, mida sel päeval tähistatakse (vrd Cheal 1988: 83). Järgnevalt tulebki vaatluse alla see, mil viisil seda tehakse.

SÜNNIPÄEV JA SELLE TÄHISTAMINE

Sünnipäeva tähistatakse kas lihtsamalt või peoga. Käesoleva uurimuse tulemuste põhjal seostuvad sünnipäevaga eelkõige järgmised märksõnad: õnnitlused, kingitused, sünnipäevasöögid, külalised ja meelelahutus. Kui on täidetud osa neist tingimustest, on tegemist sünnipäeva tähistamisega.

Tavaliselt kuulub sünnipäeva tähistamise juurde rida kombetalitusi, näiteks tava, et lähedased laulavad sünnipäevalapse hommikul üles, soovivad õnne ja korraldavad tavalisest pidulikuma hommiku- või õhtusöögi.

Sünnipäevapeo puhul on eespool loetletule lisaks olulised külalised. Sünnipäevalaps võib sünnipäeva tähistada pere ringis, külalisi kutsumata. Sageli näitab sel juhul sünnipäeva tähistamise initsiatiivi üles sünnipäevalaps ise, mitte tema lähedased. Tavaliselt sõltub sünnipäeva tähistamine siiski sünnipäevalapse lähikondsetest, nende meelepidamisest ja õnnitlustest, sünnipäevapidu ja selle kordaminek aga enamasti sünnipäevalapse tahtest seda pidada ja vastavast eeltööst.

Sünnipäevade tähistamine on perekonniti erinev. Uuritud rühmas kindlaid üldkehtivaid reegleid ei olnud, kuid olulisteks peeti sünnipäevahommikuid perega ja sünnipäevapidusid pere ja sugulaste või sõprade seltsis kas sünnipäeva- või mõne teise päeva õhtul.

SÜNNIPÄEVAHOMMIK PEREKONNAS

Kodus õnnitlevad pereliikmed sünnipäevalast kohe hommikul: ta äratatakse, antakse üle lilled ja kingitused ning kaetakse tavalisest pisut pidulikum hommikueine. Kuigi loetletu kuulub peaaegu alati pere ringis kulgeva sünnipäevahommiku juurde, on siiski täheldatavad perekondlikud erijooned. On peresid, kus äratatakse sünnipäevahommikul lauluga nii lapsi kui ka täiskasvanuid. Enamasti tehakse seda siis, kui nii on toimitud juba täiskasvanute lapsepõlves ja/või kui peres elavad vanavanemad, kes sünnipäevalapse lauluga äratamise tava oluliseks peavad ja seda meelde tuletavad.

*Täna on (sünnipäevalapse nimi) sünnipäev,
seda ei juhtu iga päev.*

*Sünnipäevalaps,
ole ikka virk ja kraps! (17-aastane naine.)*

*Õnne soovime sul,
õnne soovime sul,
palju õnne, palju õnne,
õnne soovime sul! (21-aastane naine.)*

Rohkem on siiski peresid, kus täiskasvanuid on küll lapsepõlves sünnipäevahommikuti üles lauldud, ent praegu tehakse seda harva. Neis peredes võidakse üles laulda vaid väikesi lapsi, suuremaid lapsi ja täiskasvanuid aga mitte.

Õnnesoovimise ajal on sünnipäevalaps enamasti voodis, samas antakse üle lilled ja kingitused. Olenevalt tavadest võivad kingitused olla juba enne äratamist asetatud padjale või voodi kõrvale lauale, kuid need võidakse ka pidulikult üle anda alles hommikusöögilauas.

SÜNNIPÄEVAPIDU JA SELLE ETTEVALMISTUSED

Tavaliselt korraldavad vanemad lastele igal aastal sünnipäevapeo. See on lastele enamasti oluline oma staatuse määratlemiseks klassikaaslaste ja sõprade seas (vrd Falkenberg 1983: 124; Virtanen & Dubois 2000: 111). Täiskasvanud korraldavad oma sünnipäevapeo vastavalt soovile ja majanduslikele võimalustele.

Huvitav on jälgida, kuidas sünnipäevalapse ja tema lähedaste rollid peo ettevalmistamisel ja läbiviimisel aastate möödudes teisenevad. Kuni väikelapsel pole kujunenud arusaama sünnipäeva tähistamise oluliseusest, on lapse sünnipäev eelkõige tema vanemate pidu, kes kutsuvad külla oma sõbrad. Hiljem tõuseb tähelepanu keskpunkti laps, kes esitab oma nõudmised, keda külla kutsuda jms. Vanematele jääb seejuures peo ettevalmistaja ja abistaja roll. Nendegi rollide tähtsus väheneb aasta-aastalt.

See oli minu kas 4. või 5. sünnipäev, mil ma kutsusin oma sünnipäeval endale külalised nii, et mu ema ei teadnud. Ema oli valmistanud väikeseks koosviibimiseks oma sõbrannadega ning oli üsna ehmunud, kui ma viie-kuue sõbraga naabermajast tuppast astusin. Ma olin sõpradele väljas mängides öelnud, et mul on sünnipäev, ja siis nad kõik kaasa kutsunud. Mäletan, et sain tagantjärele sünnipäevaks ühelt sõbralt vibu, mis mul siiaaani kusagil pööningul alles on (21-aastane mees).

Täiskasvanu puhul jääb peo ettevalmistamine – aja ja koha valik, külaliste kutsumine, toidu valmistamine ja meelelahutuse kavandamine – tihti tema enda õlule. Vanureid abistavad siiski tavapäraselt lähedased. Enamik sünnipäevalapsi eelistab tähistada sünnipäeva õigel päeval. Kui see ei ole võimalik, siis peetakse suurem pidu harilikult sünnipäevale järgneval nädalavahetusel, et perenaisel oleks aega lauda katta ja külalistel tulla. Õigel sünnipäeval korraldatakse üksnes väike koosistumine pere või kõige lähedasemate sõpradega.

Kui õige päev jääb nädala lõppu, siis pean [sünnipäeva] õigel päeval. Kui aga sünnipäev on nädala algupoolel või keskel, siis pean nädalavahetusel. Kunagi aga ei ole ma pidanud sünnipäeva ette, ikka kas õigel päeval või nädalavahetusel vahetult pärast seda. Tihtilugu on nii, et õigel päeval oleme perega koos – sööme salatit ja kooki – ning suurem pidu sõpradega tuleb nädalavahetusel (23-aastane naine).

Külalisi kutsuvad sünnipäevalapsed peamiselt suusõnaliselt silmast silma või telefoni teel. Kirjalikke kutseid tavalistele sünnipäevadele enamasti ei saadeta, neid asendavad noorte hulgas e-mailid ja SMSid. Siinjuures on erandiks juubelid, kuid neist edaspidi. Külalisi ei kutsuta siis, kui ei korraldata suurt pidu. Enamasti eeldatakse, et head sõbrad peavad sünnipäevalast meeles ja tulevad ise kohale. Selle kohta käibib mitmete küsitlute seas ka ütlus: *Ainult koeri kutsutakse, õiged külalised tulevad ise!*

Paljudes peredes on tavaks pidada eraldi koosviibimised pereliikmetele, sugulastele ja sõpradele. Perekonnale korraldatakse sünnipäevapidu tavaliselt kodus, sõpradele aga sageli väljaspool kodu, kas looduses, meelelahutusasutuses, saunas või mõnes muus paigas, mis selleks puhuks üüritakse. Eraldi peod korraldatakse seepärast, et tihti on sugulased ja sõbrad erinevas eas ja erinevate huvidega. Seejuures erinevad ka peod ise. Sünnipäevapidu pere ja sugulastega nõuab tubasemat õhkkonda, suurem rõhk on toidul, istumisel ning jutuajamisel, pildialbumite või slaidide vaatamisel. Sünnipäevapeod sõpradega on lärmakamad, tantsitakse ja lauldakse rohkem ning tavaliselt kestavad need kauem.

Siis kui ma 30 sain, siis ma pidasin sünnipäeva kolmes osas: kõigepealt oma perega päris õigel päeval, siis oma sõpradega ja siis oma sugulastega. Need peod erinesid juba koha poolest. Sugulastega oli selline pidulik koht, Tarvases [kunagine Tartu restoran] pidasime. See oli selline traditsiooniline sünnipäev, vanemate inimeste sünnipäev, või ütleme, nagu kunagi oli perega, istuti ja aeti juttu. Aga sõpradega oli Kantris all, ja seal oli jah selline noorte inimeste sünnipäev, kus igasugu trikke tehti ja tantsiti ja igasugused mängiti. [- -] Perega lauldi sünnipäevahommikul üles, tähendab, et kui on perega, siis on sünnipäevahommik, et sellist terve päeva pidamist või õhtul pidamist on suhteliselt vähe. Siis kui külalised on, siis on õhtul pidamine, aga õhtul enamasti mitte kodus, siis istutakse kuskil mujal, kodust väljas. [- -] pidasin kolm pidu eraldi, sest inimesed on erinevad, kui ma oleksin sugulased oma sõpradega kokku lasknud, siis ühel neist oleks igav olnud, ma ei tea, kummal (35-aastane mees).

KINGITUS JA ÕNNITLUSED

Tähelepanuavaldus sünnipäevalapsele koosneb kolmest osast: kingitus, lilled ja õnnesoov, millega kaasneb käepigistus. Juhul, kui õnnitleja sünnipäevalapsega isiklikult ei kohtu, piirdutakse õnne soovimisega telefonitsi, postkaardi, SMSiga jne.

Sünnipäev annab põhjust teha sünnipäevalapsele kingitusi ning näidata sellega oma armastust, hoolitsust ja huvi tema vastu (vrd Cheal 1988: 69, 83). Eespool sai mainitud, et kui sünnipäevalaps on sel päeval kodus, saab ta pereliikmetelt kingitused kätte juba hommikul, kui teda õnnitlema tullakse, sõbrad ja tuttavad aga annavad kingitused üle sünnipäevapeol kohe pärast saabumist.

Pereliikmed ja sugulased teevad kas suuremaid või praktilisemaid kingitusi, olles varem välja uurinud, mida sünnipäevalapsel kõige enam vaja on. Perekonnas kingitakse tihti tarbeesemeid: sokid, öösärk, veinipokaalid jm. Üsna tavaline on seegi, et perekond annab sünnipäevalapsele kingituse asemel raha, et see seda just enda äranägemise järgi kasutaks (vrd Virtanen & Dubois 2000: 111).

Sõprade ja tuttavate kingitused on pigem sümboolsed kui praktilised. Kingitakse omatehtud ja ostetud, sageli humoorikaid pisimeeneid, kuid ka raamatuid, kompvekikarpe jms. Mõnikord pannakse raha kokku, et sünnipäevalapsele midagi hinnalisemat kinkida.

Sünnipäevakingitusi saab vaadelda ka inimese elutsükli oluliste punktide tähistajana (vrd Brunvand 1996: 86). Seetõttu on tekkinud teatav stereotüüpne ettekujutus, mida peaks mingis vanuses inimesele kinkima, kuigi – nagu näitas osalusvaatlus – kingitust valides lähtutakse enamasti eelkõige sünnipäevalapse isikust, mitte sellest stereotüübist. Nii vastasid informandid küsimusele, mida kingitakse sünnipäevaks, et lastele eelkõige mänguasju, täiskasvanueas hakatakse kinkima veini jm alkohoolseid jooke, alates 50. sünnipäevast sooje susse ja villaseid kampsuneid.

Koos kingitusega antakse sünnipäevalapsele peo alguses ka lilled, õnne soovides surutakse tal kätt. Kingitavaid lilli on paaritu arv, sest *paarisarv lilli viiakse matustele*. Mõnikord aga kingitakse ka vanusele vastav arv õisi. Viimasel ajal on taas levinud potilillede kinkimine. Neid hinnatakse ilu ja püsivuse tõttu, see seostub ka ökoloogilise maailmavaatega. Lõikelilli potilillega koos tavaliselt ei kingita, mõnikord see jääbki ainsaks kingituseks. On seisukohti, et lilli tuleb kinkida just naisterahvastele, meestele pigem veini vmt, kuid seegi pole ainuvõimalik. Kingituse juurde kuulub ka isetehtud või ostetud sünnipäevakaart.

Varem saadeti sünnipäevaks postkaarte, nüüd on see komme taandumas. Neid lähetatakse eelkõige eakamatele eemalviibivatele pereliikmetele, sugulastele ja sõpradele. Salmid õnnitluskaartidele leitakse ema või vanaema noorusaegsetest salmi-albumitest, vanadelt sünnipäevakaartidelt, luuleraamatutest või mõeldakse ise välja vms. Püütakse leida sünnipäevalapse isiku ja tema eluetapiga sobiv salm, mida võib asendada ka lakooniline tüüpõnnesoov (*Palju õnne!, Õnne, õnne, õnne!* jms). Õnnitletakse ka telefonitsi, e-kaardi või SMSiga. Helistamine ongi kõige käepärasem õnnitlemisviis, seda kasutavad nii noored kui vanad. E-kaardi ja SMSiga lähetavad õnnitlusi peamiselt noored.

SÜNNIPÄEVALAUD JA PIDUSÖÖGID

Külaliste saabumisele ja sünnipäevalapse õnnitlemisele järgneb pidulik eine. Toidul on sünnipäevapeol oluline roll. *Peotoidud on alati spetsiifilised*. [- - -] *see, millist toitu serveeritakse, kes seda serveerib, kuidas see on valmistatud* [- - -] *kõik kõneleb "meie traditsioonist"* (Stoeltje 1992: 265). Paljudel peredel on kindlad sünnipäevaroad. Tänapäeval nimetakse enim sünnipäevatorti, mida võidakse kaunistada nii paljude küünaldega, kui vanaks inimene saab, ja salat. Kui veel paarikümne aasta eest oli see peamiselt kartulisalat või rosolje, siis praegu ka riisi-, makaroni- või toorsalat.

Kartulisalat ja tort on [sünnipäevatoitudena] levinud ka meil. Juba lapsepõlvest. Aga ka näiteks "kasukas" – peedi-muna-kartuli-heeringasalat. Kõik on riivitud kihiti ja kastmega üle valatud. Meie peres on alati laual ka marineeritud seemed ja soolaseened hapukoorega. Tort tehakse kodus ikka, ema ise teeb (22-aastane naine).

Enamik küsitletuist mäletas lapsepõlvest kolmekäigulist sünnipäevalauda: soe söök, külmlaud ja maguslaud. Tänapäeval on mitmekäiguline eine tavasünnipäevadel harv, kuid juubelisünnipäevadel on see endiselt au sees. Sooja toiduna võidakse pakkuda vorstikesi või pitsat, harvemini praadi. Ka suure laua ümber istumine ei ole enam kohustuslik, seda on asendamas rootsi laud.

Joogiks pakutakse laste sünnipäevadel peamiselt gaseeritud jooke, täiskasvanute sünnipäevadel šampanjat, toidu kõrvale veini, valget viina, õlut, siidrit, sageli ka booli. Tordi kõrvale pakutakse kohvi ja konjakit. Saunas või lõkke ääres juuakse rohkem õlut ja siidrit. On ilmne, et traditsioonide kõrval on oma osa ka taustsüsteemil: serveerimisviisi ja toiduvalikut mõjutab see, kus ja millal laud kaetakse ning kui palju raha on võimalik selleks kulutada.

MEELELAHUTUS

Sünnipäevapeo juurde kuulub meelelahutus: laulud, tantsud, mängud jm. Meelelahutus sõltub päevakangelase eelnevatest sünnipäevakogemustest, peretavadest, kuid ka külalistest ja nende huvidest ning paigast, kus pidu peetakse.

Paljud eakad inimesed kurtsid, et nende noorusajal oli laulmine sünnipäeval ülioluline, nüüd aga tagaplaanile jäämas. Ometi ei ole laulmine nüüdisaja sünnipäevapidudel oma tähtsust täielikult minetanud. Lauldakse nii nn klassikalisi sünnipäevalaule kui ka muid seltskonnalaule. Põlvest põlve on lauldud paljudel sünnipäevadel sünnipäevalapse auks püsti seistes "Ta elagu!". Tähelepanuväärne on, et küsitletud rühmas kirjeldati ka selle laulmisega kaasnevaid tavasid: lauldakse enne söömise alustamist püsti seistes, täidetud šampanjaklaasid käes, pärast laulmist lüüakse need kokku ja tühjendatakse sünnipäevalapse terviseks. Et see kirjeldus on jutustuse osa, järeldub sellest, et situatsioon kätkeb endast järgimist nõudvaid reegleid. Tänapäeval võidakse "Ta elagu!" asendada ingliskeelse lauluga "Happy Birthday to You" (ilmunud 1893. aastal pealkirja all "Good Morning to All") või selle mõne eestikeelse teisendiga (levinuima algus "Õnne soovime sul...") (vrd Brunvand 1996: 85). Seltskonnalauludest mainigem ülipopulaarset "Õllepruulijat" koos vastava liikumisega. Noorte sünnipäevadel kõlavad tänapäevased levilaulud. Praeguste 15–25-aastaste arvates kaugest ajast pärit "Saaremaa valssi", "Kungla rahvast" jms lauldakse endiselt rahvarohketel juubelipidudel.

Sünnipäevalapsele lauldakse üksnes "Ta elagu!", kui peres puudub laulmis-traditsioon. Mängud ja tantsud kuuluvad pigem laste, noorte ja vallaliste kui täiskasvanud pereinimeste (kes rohkem juttu vesta eelistavad) tavasünnipäevade juurde. Olu-korra sunnil mängitakse tavasünnipäevadel enamasti tubaseid (nt mälumängud), harvemini liikumist nõudvaid rahvalikke mängu, sest selleks ei pruugi peopaigas piisavalt ruumi olla. Viimane kehtib ka tantsimise kohta. Tantsitakse siis, kui sünnipäevapidu peetakse suuremas ruumis. Paaristantsude kõrval tantsitakse sellistel pidudel ka seltskondlikke ühistantse, näiteks jenkat. Kui peopaigas tantsuruumi ei jagu, võidakse hiljem minna ühiselt edasi diskoteeki vm.

Sünnipäevatavadest meenutatakse ka sünnipäevalapse õhkuviskamist (õhku-tõstmist) ja tordiküünalde ärapuhumist. Nii lapsi kui täiskasvanuid tõstetakse (tooliga või ilma) üles nii palju kordi, kui vanaks ta saab. Praegu on see tava harvem kui aastakümnete eest. Kus süüdatakse tordil küünlad, seal peab sünnipäevalaps kõik leegid korruga ära puhuma. See on hea enne. Usutakse, et kui sünnipäevalaps puhumise ajal midagi soovib, siis läheb see täide (vrd Brunvand 1996: 85; Kaivola 1998: 51).

JUUBELISÜNNIPÄEV

Mõneti erinevad on juubelisünnipäevad, mis on tavasünnipäevadest olulisemad.

Üldlevinud arusaama kohaselt algavad õiged juubelid 50. sünnipäevast. See, milliseid sünnipäevi peetakse olulisemaks ja milliseid seejuures juubeliks nimetatakse, on suuresti kokkuleppeline. Kui meie tavaarusaamas tähistab inimese “üle mäe” jõudmist 50. sünnipäev, mida selle tähtsust rõhutades sageli esimeseks tõeliseks juubeliks nimetatakse, siis ameerika traditsioonis tähistab samasugust murdepunkti 40. sünnipäev (vrd Brunvand 1996: 85–86). Oluliste tähtpäevadena nimetati juubelite kõrval esimest, kuueteistkümnendat, kaheksateistkümnendat ja kahekümne esimest, kahekümne viiendat sünnipäeva.

Kui täiskasvanud ei pea tavasünnipäevade puhul pidu alati tähtsaks, siis juubeli puhul on külaliste vastuvõtmine enamasti kohustuslik. Võrreldes tavalise sünnipäevaga on pidu suurem ja kingitused kallimad. Pidulikke spetsiaalselt selleks üritatud paigas ja sel peol on kindlad reeglid. Pidulikud koosviibimine nõuab suurejoonelisemat ja organiseeritumat vormi. Külalistele saadetakse tavaliselt kirjalik kutse. Juubelipidudel on ühisjooni pulmadega: mõlemad võivad olla omamoodi suguvõsakokkutulekud, külalised riietuvad pidulikult, toidulaud on rikkalik, eine mitmekäiguline (soe söök, külmlaud ja kohvilaud), peetakse kõnesid ja öeldakse tooste, tantsitakse, lauldakse ja mängitakse pilli. Nii nagu pulma juhhib isamees, on juubelipeole sageli tellitud peojuht, kes suunab peo kulgu, korraldab seltskondlikke mänge jms. Informantide arvates pole juubelipeod viimaste aastakümnete jooksul muutunud.

SÜNNIPÄEV KUI STIILIPIDU

Eraldi käsitlemist vajavad harjumuspärastest sünnipäevadest erinevad ja nüüdisajal üha enam moodi minevad stiilipeo laadi sünnipäevad. Külalised riietuvad vastavalt etteantud teemale, süüakse vastavaid toite ning mängitakse mänge. Küsitletud kõnelevad stiilipidudest-sünnipäevadest nimetusega “Mafioosod ja nende naised”, “Pensionäridepidu”, “Vähemusrühmade pidu”, “Presidendi vastuvõtt”, “Röövlipidu”, “Indiaanlased”, “Triibud, ruudud, täpid” jm.

Olen viibinud röövlipeol, mille korraldasid viis sõpra, kellel oli enam-vähem ühel ajal sünnipäev. Pidul toimus linnast väljas maal, lõkke ääres. Kõik külalised olid rõivastunud röövliriietesse, kohustuslik instrument oli nuga vöö vahel. Söödi vardasse aetud tulel küpsetatud kana ning veedeti aega selliste tegevustega nagu teistelt asjade röövimine, võistkonniti pimedas aardekaardi järgi maasse kaevatud varandusekasti otsimine ning kirve kõige kaugemale viskamine (22-aastane naine).

Kõige sagedamini peavad sünnipäeva stiilipeona 20–30-aastased, kuid teemasünnipäevi korraldatakse ka lastele. Need peod annavad sünnipäevale konkreetse suunitluse, mis suunab külaliste aja sisustamist. Enamasti on need teatava sõpruskonna peod, kus peetakse mitu sünnipäeva korraga, pere ja sugulased jäävad sellistel puhkudel kõrvale.

KOKKUVÕTE

Sünnipäeva tähistamine ühendab endas traditsioonilise ja muutuva, isikliku ja välja suunatu. Sünnipäeva tähistamise juurde kuuluvad kinnistunud traditsioonilised elemendid, mis on tüüpilised just sellisele peole. Need on orientiiriks, kuidas sünnipäeval käituda. Traditsiooniliste elementide poolest on eriti rikkad juubelipeod. Ühtlasi kujutab traditsioon endast magnetit, mis hakkab enda külge haakima sobivaid detaile sünnipäevale sarnastest sündmustest. Nende elementide abil saavutatakse sünnipäeva kordumatus, erilisus ja isikupära.

Sünnipäev on vaadeldav kui kommunikatsioon isikliku ja avaliku vahel, sünnipäevalapse ja tema pere, oma ja külaliste vahel. Sünnipäevalapse enda seisukohalt on oluline nn sünnipäevatuune, mille tekitavad lähedaste tähelepanu ja hoolitsus. Traditsioonilised elemendid on siin määrava kaaluga: traditsioonid annavad raamistiku, kuhu paigutatakse kordumatud üksikelemendid. Kuigi sünnipäevalapse ja tema pereliikmete, sõprade ja tuttavate üldised rollid ja ülesanded on sünnipäeva tähistamisel korduvad, ilmneb vastastikustes suhetes mõlema osapoole staatus ja selgineb sünnipäevalapse enesemääratlus. See kandub sünnipäevalt üle ka argipäeva, moodustades pühade ja tavalu seotuse.

Kasutatud allikad

- Brunvand, Jan Harold 1996. Birthdays. – *American Folklore. An Encyclopedia*. New York, London, pp. 85–86.
- Brunvand, Jan Harold 1998. Customs and Festivals. – *The Study of American Folklore*, New York, London, pp. 405–411.
- Cheal, David 1988. *The Gift Economy*. London, New York.
- Falkenberg, Regine 1983. *Anmerkungen zur geschichte des Kindergeburtstagfestes*. Europäische Ethnologie in der Beruflichen Praxis. Bonn, S. 117–125.
- Kaivola, Terttu (toim) 1998. Syntymä- ja nimipäivät. – *Lasten juhlat. Rotinoista rippikouluun*. Helsinki.
- Stoeltje, Beverly J. 1992. Festival. – *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments. A Communications-centered Handbook*. Richard Bauman (ed.). New York, Oxford, pp. 261–267.
- Virtanen Leea & Dubois, Thomas 2000. *A Modernizing Society. Personal Festivals*. Finnish Folklore. SKS.